

«Наш край назавжди залишиться українським!»

*«Бо свої то за горами не чужі,
Русь єдина, мисль одна у всіх в душі».*

(Олександр Духнович.)

Березень 1939 року — одна з найшасливіших, та водночас і найтрагічніших сторінок в історії віковичної боротьби нашого народу за власну державність. Тих днів на території Закарпаття — невеликої частки української землі, відірваної від материнського терену, — було проголошено незалежну державу — Карпатську Україну. Проіснувала вона надовго: хортистська Угорщина при мовчазній згоді сусідніх із Закарпаттям країн потопила її в крові. Але в душі українського народу, його історії пам'ять про неї вкарбовано навічно...

У жовтня 1938 року східна область Чехословаччини — Підкарпатська Русь — одержала автономію. Невдовзі було сформовано уряд, який очолив Андрій Бродій. При владі, однак, він утримувався недовго: промадьярська орієнтація прем'єра викликала незадоволення, і вже 27 жовтня його, як агента хортистської Угорщини, заарештували. Новий уряд очолив відомий на Закарпатті релігійний і політичний діяч Августин Волошин, з приходом якого, власне, й почався процес побудови незалежної держави — Карпатської України.

В сусідній Угорщині, яка проводила мілітаристську політику і відверто зазіхала на землі Чехословаччини, державотворчі змагання українців викликали войовничу істерію. Хортисти не приховували агресивних намірів щодо Закарпаття. В цих умовах українці, що проживали в інших країнах світу, підняли голос на захист закарпатських братів. Особливо рішучою і дієвою була підтримка галичан.

Одразу після надання краю автономії об'єднані легальні партії Галичини телеграфували закарпатцям вітання, у якому

з мадьярським наїздом!» Зокрема у Львові в ході бурхливої демонстрації було повибивано вікна в угорському консульстві та атаковано польську поліцію.

Активна підтримка сусідів-галичан сприяла швидкому зміцненню зв'язків українців Закарпаття і Галичини. Між прем'єр-міністром Августиним Волошином і митрополитом української католицької церкви Андрієм Шептицьким зав'язується жваве листування, яке засвідчило про близькість їхніх поглядів і прагнень щодо ідеї створення незалежної української держави. Стурбовані загрозою «мадьярського наїзду» на Закарпаття, діячі Галичини обмірковують плани подання допомоги землякам, у тому числі й військової.

Щодо цього особливо відзначився Роман Шухевич — один з активних організаторів і керівників збройних сил молодій державі — Карпатської Січі. Прибувши в жовтні 1938 року до Львова, він заініціював тут спеціальне політичне віче в обороні прав Закарпаття, залучивши до справи керівників українських господарських установ, представників різних політичних партій, насамперед

мами. Роман Шухевич мав кличку Щука.

У березні 1939 року міністр військових справ Карпатської України Степан Ключурок призначив командантом Січі Сергія Єфремова. Той сформував штаб, до складу якого увійшли галичани Михайло Колодзінський (Гузар), Зенон Коссак (Гарнавський), Роман Шухевич (Щука), Гриць Барабаш (Чорний) та ін.

Дізнавшись, що на Закарпатті створюється регулярна армія, із Західної України, попри заборону польських властей, цілими гуртами стали прибувати добровольці. Переходили кордон ризикуючи життям: спійманих чехословацькі прикордонники віддавали полякам — фактично на розправу. Щоб уникнути жертв, організатор січових загонів на Закарпатті Дмитро Климпуш звернувся через пресу із застереженням. Однак потік добровольців не припинився. Один із соратників А. Волошина, відомий закарпатський поет Василь Гренджа-Донський писав тих днів у щоденнику: «З Галичини стихійно переходять молоді люди, переважно селянські хлопці... нема їх де помістити».

Навесні 1939 року на Закарпатті відбулися вибори до місцевого парламенту — Союму. Результати виявилися красномовними: за Українське Національне Об'єднання, очолюване А. Волошином, проголосувало 92,4 процента виборців. Хуст — столиця Карпатської України — святкував перемогу. «Було вже пізно вночі, коли розляглися широко-далеко могутні тони українського національного гімну «Ще не вмерла Україна»,¹ — згадував учасник тих подій Степан Росоха.

За роботою Союму Карпатської України стежили в усьому світі. Розпочалася вона 15 березня. Парламент прийняв історичні ухвали: про незалежність, державний устрій, назву, мову, прапор, герб і гімн держави. В ухвалі Союму урочисто проголошувалося: «Карпатська Україна — незалежна Держава». На одному з засідань обрали президента країни. Ним став Августин Волошин.

Тим часом події стрімко набували трагічного розвитку: вночі з 13 на 14 березня угорські війська перейшли кордон...

На захист Карпатської України піднялися всі, кому не байдужою була її доля.

Чи чулисте, милі браття,
Як боролось Закарпаття?

Сорок тисяч воювало, — співалося в народній пісні тих буремних років. Разом із закарпатцями під ворожі танки

Однак сили були нерівними. Хортисти за лічені дні здолали опір оборонців Карпатської України. Для багатьох галичан закарпатська земля стала могилою. Загинули члени штабу Січі полковник М. Колодзінський і журналіст З. Коссак, котрих особисто знав і високо цінував А. Волошин. Полягли в боях Василь Бойчук, Василь Саблюк, Тимко Проць, Орлович, Монюк, Кушнір, Михайлюк, Дужий. А скількох імен ми не знаємо! Де ваші могили, відважні січовики?

18 березня останні захисники Карпатської України залишили її територію. На тих, хто не встиг перейти кордон, чекало справжнє пекло: угорські фашисти почали масові репресії. «Закарпатська Україна — це тепер тюрма народу, всюди горе, плач і зойки, і страждання, і неволя, всюди злочини, убивства», — свідчив Гренджа-Донський, котрий разом з багатьма іншими діячами Закарпаття потрапив за колочий дріт концентраційного табору.

Тяжка доля спіткала січовиків-галичан, яких чимало опинилося в полоні. Розправу над ними чинили і мадяри, і поляки. У перші дні окупації їх розстрілювали всіх підряд, без суду і слідства. Пізніше, на вимогу польського уряду, їх стали

ОРГАНІЗАЦІЯ НАРОДНЬОЇ ОБОРОНИ «КАРПАТСЬКА СІЧ»
ІНСТРУКТОРСЬКИЙ КУРС при Головній Команді «С.С.»

Ч. д. 9/396 Н. Хуст 26 2 1939 р.

СВІДОЦТВО

Команда Інструкторського Курсу
стверджує, що **Богоєв Іван**
уродж. 13/9.1908 в **Волошів**
пройшов в днях 14.03.39 — 25.03.39.

ІНСТРУКТОРСЬКИЙ КУРС

і покінчив його з **добрими** вислідом.

За Команду Курсу: *Богоєв Іван* Інструкторський курс при Головній Команді «КАРПАТСЬКА СІЧ» в Хусті
За Іспитову Команду: *Мороз*
Мороз

в інших. Спогади очевидців і учасників тих подій змальовують моторошні картини терору. 23 березня на польський кордон поблизу гори Татарівка прибула партія полонених, яких поляки тут же, на очах у мадьярського конвою, розстріляли в кулеметів. Іншого разу переданих польським прикордонникам галичан відвели в ліс і розіп'яли на деревах, припривавши руки й ноги залізними скобами та грубими цвяхами, котрими закріплюють залізничні рейки.

Донині оповито таємницею трагічні події біля Торунського перевалу, де 21 липня 1939 року поляки вчинили масове вбивство близько трьох з половиною тисяч січовиків...

Частина галичан разом із закарпатцями потрапила до угорського концтабору Варюлапош. Після кількомісячного ув'язнення їм було запропоновано повернутися до Польщі або ж емігрувати до Німеччини. Чудово розуміючи, що чекає їх на батьківщині, бранці змушені були обрати чужину.

Напередодні від'їзду до Німеччини відбулося вельми емоційне прощання галичан із закарпатцями. Безпосередній учасник цієї події, відомий український політичний діяч Юліян Химинець передає схвильоване прощальне слово вихідця з Галичини професора Корнила Заклинського: «Мої закарпатські брати! Український народ ніколи не забуде

передавайте нашу щирі подяку і любов. Несіть на Закарпаття віру, що прийдуть дні нашого визволення, коли всі українські землі з'єднаються в єдиній Соборній Українській Державі. Щастя нам, Боже, у цьому нашому святому подвизі! До побачення, у вірній Україні!»

На перший погляд, шановний читачу, може здатися, що перед тобою — суто історичний нарис.

Та це не зовсім так. Ми повертаємося до подій півстолітньої давнини не лише тому, що йдеться про маловідомі, довго замовчувані сторінки нашої історії, а й для того, щоб нагадати декому про, здавалося б, очевидні: закарпатці — невід'ємна частина українського народу.

В останні роки на Закарпатті з'явилося не надто численне, але вельми галасливе товариство, яке вперто обстоює ідею етнічної окремішності населення краю. Мовляв, закарпатці — ніякі не українці, а русини, і походять з іншого коріння. Проголошують цю тезу з трибун, тиражують через пресу. А відтак переходять і до категоричних заяв на зразок опублікованої позаторік у газеті «Молодь Закарпаття» «Декларації товариства карпатських русинів про повернення Закарпатській області статусу автономної республіки». Подибуємо у цій декларації, зокрема, таке: «не всі давньослов'янські

хорватів, предків прикарпатських русинів, ще в період великого переселення народів та становлення Київської Русі, тобто в 896 році, опинилися під владою Австро-Угорщини, а згодом Австро-Угорської монархії». А отже, висновок: корінне населення Закарпаття — русини, а українці — то інша національність. Це твердження народилося не сьогодні. Спливало воно й у минулому, скажімо, в буремному 1939-му, коли дехто, як свідчить цитований нами Василь Гренджа-Донський, на угоду окупантам пірнопіддано белькотів: «ми чесні русини, українці то другі... галичани... а ми добрі і вірні русини...»

Спадає на думку, що й у наш, нелегкий перебудовний час комусь дуже вигідно протиставити закарпатців галичанам, переконати, що галичани — то чужинці, а отже, солідаризуватися з ними, підтримувати їх — не слід. Деякі керівники товариства русинів твердять, що й прапор у закарпатців відрізняється: у галичан, мовляв, синьо-жовтий, а у нас, русинів, — синьо-золотавий. Хоча, як зауважив історик П. Федака, кожній освіченій людині зрозуміло, що золотавий — це відтінок жовтого кольору. Головне, аби не так, як у галичан...

Немає потреби спростовувати апологетів «русинської національності» — їхня теорія вибудована, як то кажуть, на піску. Торкнемося лише двох, найчастіше декларованих ними аргументів — історичного та етнімічного.

Історичні джерела свідчать, що в другій половині I тисячоліття територія нинішнього Закарпаття справді була заселена білими хорватами. У IX—X століттях вони разом з іншими східнослов'янськими племенами злилися в єдину давньоруську народність і прийняли спільну назву — Русь. Щодо угорських племен, то, за словами Тиводара Легоцького, вони в 896 році лише перетнули терен Закарпаття, не затримавшись тут надовго. Під владу Угорщини край потрапив тільки в XII—XIII століттях. Історичний документ, датований 1299 роком, засвідчує, що березанський жупан Григорій відмовлявся виконувати накази угорського короля, заявляючи, що він є урядовцем руського князя Льва Даниловича. Як писав І. Крип'якевич, значна частина Закарпаття з містами Мукачевим і Береговим була приєднана до Галицько-Волинського князівства, у складі якого перебувала майже 40 років.

Місцеве населення віддавен називало себе русинами. Закарпатський історик

сор Ужгородського університету П. Чучка вважав, що від етноніма «русь» утворилося кілька споріднених назв для позначення людини руського походження: «русин», «русич», «руснак» і т. д. Найпоширенішою серед них була назва «русин». Вона побутувала не тільки на Закарпатті. Західні українці називали себе русинами аж до кінця XIX століття. У 1849 році Головна Руська Рада у Львові випустила відозву «До братів угорських русинів», у якій, зокрема, мовилося: «І ви, браття, є русини, дійсні, правдиві русини, як і ми, ви кров і тіло наше, говорите тим самим язиком, маєте ту саму віру, що й ми...»

На Закарпатті етнонім «русин» існував до середини XX століття. Зумовлювалося це об'єктивними обставинами: чеський уряд офіційно заборонив вживати терміни «українець», «українська мова» тощо. А проте в Чехословаччині цілком усвідомлювали етнічну приналежність закарпатців. В документі міністерства шкільництва і народної освіти від 1919 року ясно вказано: «місцева русинська говірка малоруська, належить літературною мовою тутешніх городян визнати мову малоруську, якою користуються їхні сусіди і одноплеменники, се значить галицьку українську мову»...

Тільки в березні 1939-го, проголосивши незалежність, закарпатці змогли сказати всьому світові, хто вони є, яку мову вважають рідною, на якій землі живуть. Тих вікопомних днів з трибуни Союму було рідше заявлено: «Наш край назавжди залишиться українським!»

Микола ВЕГЕШ,
аспірант Ужгородського
університету.